

SŁAWOMIR GODEK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

KILKA UWAG O BADANIACH NAD ROMANIZACJĄ STATUTÓW LITEWSKICH

Wśród polskich historyków prawa podejmujących w swych badaniach problematykę recepcji prawa rzymskiego dużym zainteresowaniem cieszyła się zawsze kwestia jego oddziaływania na zbiory prawa i kodyfikacje obowiązujące w dawnej Rzeczypospolitej¹.

---

¹ R. TAUBENSCHLAG, *Die Entstehung der Statuten Kasimirs des Grossen*, Kraków 1928, ss. 18; O. BALZER, *Nowe szczegóły i spostrzeżenia o Zwodzie prawa sądowego Macieja Śliwnickiego*, [w:] *Pisma pośmiertne*, III, Lwów 1937, s. 331 i n., 339; Z. LISOWSKI, *O prawie rzymskim w Korekturze pruskiej. Uwagi krytyczne*, «CPH» 6.2 (1954), s. 194-220; K. KOLAŃCZYK, *Summa legum brevis, levis et utilis – monument mystérieux du droit romain médiéval et son application pratique en Pologne*, [w:] *Le droit romain et sa reception en Europe*, pod red. H. KUPISZEWSKIEGO i W. WOŁODKIEWICZA, Warszawa 1978, s. 111-122; J. SONDEL, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Warszawa, Kraków 1978, s. 68 i n.; TENŻE, *Studia nad prawem rzymskim w Ius Culmense (w 750-lecie wydania przywileju chełmińskiego)*, «ZN UJ. Prace Prawnicze» 109 (1984), s. 16 i n., 113 i n.; TENŻE, *Z rozważań o wpływach prawa rzymskiego w Korekturze pruskiej*, «CPH» 38.1 (1986), s. 27-47; TENŻE, *O roli prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, «Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica» 21 (1986), s. 45 i n., 48, 49, 62; TENŻE, *Elementy romanistyczne w rewizjach prawa chełmińskiego: lidzbarskiej (Ius Culmense Correctum – 1566 r.), nowomiejskiej (Ius Culmense Emendatum – 1580 r.) oraz toruńskiej (Ius Culmense Revisum – 1594 r.)*, [w:] *Studia Culmensia*, II, Toruń 1988, s. 149-239; TENŻE, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce w okresie Oświecenia*, Warszawa, Kraków 1988, s. 101 i n.; W. URUSZCZAK, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI w wieku. Korektura praw z 1532 r.*, Warszawa 1979, s. 226 i n., TENŻE,

Między wspomnianymi pomnikami prawa znaczące miejsce zajmowały Statuty litewskie z lat 1529, 1566, 1588. Te znakomite kodyfikacje wywierały silny i długotrwały wpływ na stosunki prawne nie tylko w Wielkim Księstwie Litewskim, w Koronie, na Ukrainie, w Inflantach, ale także na prawo krajów ościennych, a zwłaszcza Rosji². W związku z tym wydaje się, że zbadanie stopnia oddziaływania prawa rzymskiego na Statuty litewskie stanowić powinno nie tylko istotny element, pozwalający na lepsze zrozumienie jego znaczenia w dawnej Rzeczypospolitej, ale także istotny punkt odniesienia w ocenie stopnia przenikania prawa rzymskiego do Europy Wschodniej. Pilną potrzebę podjęcia poszukiwań w tym kierunku widziano już dawno. W połowie lat trzydziestych ubiegłego stulecia Stefan Ehrenkretz stwierdzał: „... badanie statutów litewskich na tle porównawczym znajduje się dopiero w stadium początkowym, co potwierdza literatura dotycząca stosunku statutów litewskich do prawa rzymskiego. Dają się tu zauważyć poważne niedociągnięcia, mimo że od szeregu lat konieczność uwzględnienia tego tematu w badaniach nad statutami litewskimi podnoszono. A przecież jest to bardzo istotne zagadnienie, bez rozstrzygnięcia którego trudno w tej dziedzinie posu-

---

Z badań nad systematyką średniowiecznych pomników prawa polskiego, «ZN UJ. Prace Prawnicze» 97 (1982), s. 12 i n.; TENŻE, *Korektura Praw z 1532 roku. Studium historycznoprawne*, I, «ZN UJ. Prace Prawnicze» 135 (1990), s. 33 i n.; II, 137 (1991), s. 12 i n.; I. JAKUBOWSKI, *Prawo rzymskie w projektach kodyfikacyjnych polskiego Oświecenia*, Łódź 1984, s. 71 i n., 99 i n.; TENŻE, *Elementy rzymskiego prawa rzeczowego i obligacyjnego w 'Zbiorze Praw'... Andrzeja Zamoyskiego i tak zwanym 'Kodeksie Stanisława Augusta'*, «Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica» 21 (1986), s. 173-196; S. GODEK, *Prawo rzymskie w dawnej Rzeczypospolitej. Przegląd stanu badań*, «CPH» 53.2 (2001), s. 27-84.

² S. KUTRZEBA, *Historia ustroju Polski w zarysie*, II, Lwów, Warszawa 1921, 121 i n., 159 i n.; TENŻE, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, s. 69 i n., Lwów, Warszawa, Kraków, b. r. w., s. 69 i n.; I. ŁAPPO, *Litowski Statut 1588 goda*, I 1: *Izsliedowanije*, Kowno 1934, I 2: *Izsliedowanije*, Kowno 1936, II: *Tekst*, Kowno 1938; J. BARDACH, *Statuty litewskie w ich kręgu prawno-kulturowym*, [w:] *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988, s. 9-71.

wać się naprzód”³. Mimo to nauka długo nie wychodziła poza zakres zwykle dość ogólnych i dokonywanych incydentalnie ustaleń dziewiętnastowiecznych badaczy takich jak: Tadeusz Czacki⁴, Jan Wincenty Bandtkie⁵, Józef Jaroszewicz⁶, Joachim Lelewel⁷ czy Franciszek Piekosiński⁸. Większe znaczenie dla rozpatrywanej tematyki miały prace tworzących również w dziewiętnastym stuleciu Aleksandra Mickiewicza⁹, Franciszka Morze¹⁰ oraz Ignacego Daniłowicza¹¹. Zasadą wymienionych badaczy było to, że nie poprzestawali oni tylko na powierzchownych uwagach, ale starali się dokonać głębszej analizy problemu, a to w drodze porównania poszczególnych instytucji litewskich z rzymskimi. Wartością pracy Daniłowicza była ponadto próba ukazania okoliczności powstawania pra-

³ S. EHRENKREUTZ, *Zagadnienie wpływu prawa rzymskiego na statuty litewskie*, [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17-20 września 1935 r.*, I: *Referaty*, Lwów 1935, s. 192; por. też TENŻE, *Stan badań nad statutami litewskimi*, «Ateneum Wileńskie» 2 (1924), s. 289-349.

⁴ T. CZACKI, *Czy prawo rzymskie było zasadą praw litewskich i polskich? I czy z północnymi narodami mieliśmy wiele wspólnych praw i zwyczajów? Rozprawa czytana w Krzemieńcu na otwarciu roku szkolnego 1808 w Gimnazjum Wołyńskim przez Tadeusza Czackiego*, Wilno 1809, s. 84 i n.; TENŻE, *O litewskich i polskich prawach o ich duchu, źródłach, związku, i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanym*, pod red. K. J. TUROWSKIEGO, I, Kraków 1861, s. 53.

⁵ J. W. BANDTKIE, *Uwagi o potrzebie nauki prawa*, Warszawa 1814, s. 24, 32.

⁶ J. JAROSZEWICZ, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*, II: *Litwa w pierwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary chrześcijańskiej*, Wilno 1844, s. 135, 141, 145.

⁷ J. LELEWEL, *Polska, dzieje i rzeczy jej*, XII: *Historia polska do końca panowania Stefana Batorego*, Poznań 1863, s. 464, 467, 568.

⁸ F. PIEKOSIŃSKI, *Statut litewski*, I, «Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego» 39 (1900), s. 127.

⁹ A. MICKIEWICZ, *Jaki wpływ prawodawstwo rzymskie na prawodawstwo polskie i litewskie mieć mogło*, «Dziennik Warszawski 2 (1825), s. 139 i n.

¹⁰ F. MORZE, *O wpływie prawodawstwa rzymskiego na prawodawstwo polskie i litewskie*, «Dziennik Warszawski» 4 (1826), s. 70 i n.; 5 (1826), s. 4 i n., 18, 116 i n.

¹¹ I. DANIŁOWICZ, *Rzut oka historyczny na prawodawstwo litewskie*, «Pamiętnik Naukowy» 1.2 (1837), s. 244 i n., 254 i n.

wa statutowego na Litwie, które zdaniem uczonego sprzyjały jego romanizacji. Za takie autor słusznie uznał: bujny rozkwit kultury i nauki w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI wieku¹², a także skład komisji kodyfikacyjnej, pracującej nad Statutem, w łonie której znaleźli się znawcy prawa rzymskiego, kanonicznego i niemieckiego¹³. Zarówno Mickiewicz, Morze jak i Daniłowicz wskazali wiele instytucji statutowych z dziedziny prawa rodzinnego, spadkowego, rzeczowego, karnego oraz procesowego, które wykazywały wyraźne analogie z rozwiązaniami rzymskimi. Wśród nich jako recypowane identyfikowano te dotyczące przedawnienia, testamentów, wydziedziczeń, związków kazirodznych, posagu, opieki, *peculium castrense*, kary na ojcoobójców, zbrodni obrazy majestatu, procedury sądowej i kar za występki. Oczywiście rzymskiej proweniencji dopatrywano się w takich zasadach prawnych jak: *qui prior tempore potior iure* czy *quod nullius est, cedit occupanti*. Mimo to wnioski wysuwane przez wymienionych badaczy były więcej niż ostrożne. Zwłaszcza tezy formułowane przez Mickiewicza i Morze odbiegały od wymowy i ciężaru ich właściwych wywodów, przemawiających przeciw jednoznacznie za istnieniem oznak poważnych wpływów prawa rzymskiego na Statuty litewskie¹⁴. Ponadto wszyscy trzej wymienieni badacze ulegli nie w pełni prawdziwemu przekonaniu o tym, że system litewski doznał wpływów prawa rzymskiego nie wprost ze źródeł justyniańskich, ale za pośrednictwem prawa niemieckiego – glosy Zwierciadła saskiego i prawa magdeburskiego. Szczególnie mocno przekonany był o tym Daniłowicz, który wyklu-

---

¹² Okres powstawania Statutów określił Daniłowicz, tamże, s. 255 następująco: „... złoty wiek kwitnięcia prawa rzymskiego w Polsce jest czas pomiędzy pierwszym a trzecim statutem litewskim”; por. też S. EHRENKREUTZ, *Zagadnienie wpływu*, cit., s. 193.

¹³ I. DANIŁOWICZ, *Rzut oka historyczny*, cit., s. 259 i n.

¹⁴ Z tego powodu czyniono tym badaczom zarzuty; por. J. N. JANOWSKI, *Kilka słów w odpowiedzi na uwagi nad moją rozprawą w drugim poszycie Themidy Polskiej umieszczone pod napisem: „Prawo Rzymskie jakim sposobem w Polsce w sprawach kryminalnych użyte było?”*, «Themis Polska» 2 (1828), s. 118.

czał możliwość bezpośredniego oddziaływania *Corpus Iuris Civilis* na stosunki litewskie¹⁵. Z drugiej jednak strony lektura rozprawy tego uczonego sprawia wrażenie, że dostrzegał on prawdopodobieństwo penetracji prawa rzymsko-bizantyjskiego w Wielkim Księstwie, skoro podnosił, że duchowieństwo prawosławne na Litwie posługiwało się *Nomokanonem*¹⁶. Kwestia ta wiąże się zresztą z szerszym i do dziś nie wyjaśnionym zagadnieniem wpływu prawa bizantyjskiego na litewskie za pośrednictwem prawa ruskiego¹⁷.

W wiele lat później ustalenia Daniłowicza częściowo podważył Mikołaj Maksimiejko, który wykazywał zależność przepisów karnych Statutów nie tylko od prawa polskiego, mazowieckiego, niemieckiego, ale także rzymskiego, które oddziaływało niekoniecznie za pośrednictwem źródeł prawa saskiego. Za główne źródło statutowego prawa karnego Maksimiejko uważał jednak prawo ruskie¹⁸.

Zarysowany powyżej skromny stan wiedzy o romanizacji Statutów litewskich przetrwał w niezmienionym kształcie, nieco zapomniany aż do lat trzydziestych XX stulecia¹⁹. W literaturze naukowej pojawił się wówczas pogląd, dobitnie wyrażony przez Stanisława Estreichera, że Statuty litewskie w ogóle, nawet w minimalnym

---

¹⁵ I. DANIŁOWICZ, *Rzut oka historyczny*, cit., s. 261.

¹⁶ I. DANIŁOWICZ, *Rzut oka historyczny*, cit., s. 266 i n.

¹⁷ Por. V. RAUDELIS, *K tolkowaniju juridiczeskich terminow Litowskogo Statuta*, «Acta Baltico-Slavica» 7 (1970), s. 31-45, gdzie m.in. uwagi autora o nie wyświeconym należycie związku litewskiej kodyfikacji z Ruską Prawdą, a także o rzymskich zasadach prawnych, występujących w Statucie; por. też S. GODEK, *Wpływ prawa bizantyjskiego na opiekę w 'Ruskiej Prawdzie' i w 'I Statucie litewskim'*, «Zeszyty Prawnicze [UKSW]» 1 (2001), s. 124-149.

¹⁸ N. MAKSIMEJKO, *Istoczniki ugołownych zakonow litowskogo statuta*, Kijów 1894, ss. 189 (odbitka z «Universitetskich Izwiestii» za 1894 rok).

¹⁹ Nie bez żalu mówił o tym S. EHRENKREUTZ, *Zagadnienie wpływu*, cit., s. 192 i n., 195, gdy konstatował, że wezwania Daniłowicza do podjęcia szczegółowych badań nad romanizacją prawa litewskiego pozostały bez echa, skoro podejmując tę problematykę w sto lat później R. TAUBENSCHLAG, *Wpływy rzymsko-bizantyjskie w drugim Statucie litewskim*, Lwów 1933, s. 3, stwierdzał zupełny brak nowych opracowań naukowych z tej dziedziny.

stopniu, nie uległy wpływowi prawa rzymskiego²⁰. Bardzo szybko jednak okazało się, że podjęte właśnie przez Rafała Taubenschlaga prace nad wpływami rzymsko-bizantyjskimi w II Statucie, dowiodły nie tylko zupełnej błędności opinii Estreichera, ale po części także wcześniejszych zapatrywań Daniłowicza. Taubenschlag wykazał bowiem bezpośrednio oddziaływanie źródeł justyniańskich na systematykę kodyfikacji z 1566 r., jak również na kształt bardzo licznych instytucji statutowych z zakresu prawa karnego, niewolniczego, opiekuńczego²¹, rzeczowego i spadkowego²². Problemem romanizacji prawa litewskiego zainteresowali się także inni historycy prawa. Franciszek Bossowski i Karol Koranyi podjęli badania nad częściowymi problemami z dziedziny prawa spadkowego i karnego w ujęciu I Statutu. Również oni stwierdzili wyraźne ślady wpływu prawa rzymskiego w tej kodyfikacji. Bossowski doszedł do przekonania, że instytucja wydziedziczenia nieposłusznego syna przeszła do Statutu z justyniańskiej Noweli 115 za pośrednictwem staroruskiej Kormczej Knigi i rozpowszechnionych na Rusi pomników prawa bizantyjskiego – *Eklogi* i *Procheironu*. W II Statucie natomiast –

---

²⁰ S. ESTREICHER, *Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 72 i n. stwierdzał, że wpływ prawa sasko-magdeburgskiego na Statuty był słaby natomiast wpływ prawa rzymskiego – żaden.

²¹ Tezę o ewoluowaniu instytucji opieki w prawie litewskim od form rodzimych w kierunku form romanistycznych postawił w kilka lat później także J. LOHO-SOBOLEWSKI, *Prawo opiekuńcze w dawnej Litwie*, Lwów 1937, s. 171. Ostatnio ten punkt widzenia potwierdziła G. DZIERBINA, *Prawa i sjamja w Białarusi epoki Renesansu*, Mińsk 1997, s. 82, 147 i n., 161. Autorka wyraża ponadto przekonanie o istotnym wpływie prawa rzymskiego na litewskie prawo rodzinne, a to za pośrednictwem prawa kanonicznego oraz magdeburgskiego, tamże, s. 103 i n., 127 i n., 158 i n.

²² R. TAUBENSCHLAG, *Wpływy rzymsko-bizantyjskie*, cit. Wyniki swych badań nad II Statutem Taubenschlag streszczał w swych późniejszych syntetycznych opracowaniach poświęconych romanizacji dawnego prawa polskiego; por. TENŽE, *La storia della recezione del diritto romano in Polonia fino alla fine del secolo XVI*, Bolonia 1939, s. 15. Artykuł ten ukazał się jeszcze dwukrotnie w niezmienionej formie – *L'Europa e il diritto romano*, [w:] *Studi in memoria di Paolo Koschaker*, I, Mediolan 1953, s. 225-242; *Einflüsse des römischen Rechts in Polen*, [w:] *Ius Romanum Medii Aevii*, cz. V, z. 7 – 9, Mediolan 1962, s. 1-26.

zdaniem tego badacza – wspomniana instytucja pozostawała już pod wpływem *Corpus Iuris Civilis*. Wyraźny wpływ prawa rzymskiego na unormowania I Statutu w kwestii zdolności do czynienia testamentów oraz możliwości występowania jako świadek czynności sporządzania testamentu dostrzegał Koranyi. Ponadto uczony ten twierdził, że ujawniająca się w I Statucie tendencja do ograniczania odpowiedzialności zbiorowej i jej indywidualizacji w sprawach karnych jest wynikiem oddziaływania prawa rzymsko-kanonicznego. Również zasady prawa kanonicznego, ale za pośrednictwem polskim – zdaniem Taubenschlaga – legły u podstaw unormowań dotyczących pozwu w I i II Statucie litewskim²³. Ustalenia Taubenschlaga i Bossowskiego znalazły tylko częściowe uznanie u skądinąd bardzo ostrożnego w ocenie znaczenia prawa rzymskiego w prawodawstwach słowiańskich Stanisława Kutrzeby, który wykorzystał je we własnym związłym opracowaniu dziejów prawa rzymskiego w Polsce²⁴.

Niemal równolegle na temat oddziaływania prawa rzymskiego na Statuty litewskie wypowiedział się w swej fundamentalnej pracy jeden z najlepszych ówczesnych znawców tej problematyki – Iwan Łappo. Uczony ten zdecydowanie potwierdził, że II Statut, a w jeszcze większym stopniu III Statut, pozostawały pod wpływem prawa rzymskiego. Mogło ono oddziaływać na litewskie kodyfikacje zarówno wprost, jak i za pośrednictwem prawa kanonicznego i niemieckiego²⁵. Łappo nie podjął jednak w tej materii żadnych dociekań szczegółowych.

To wyraźne ożywienie w studiach nad wpływami obcymi w prawie litewskim okazało się być tylko chwilowym. Powstała sytuację

---

²³ F. BOSSOWSKI, *Nowela Justyniana 115 – Statut Litewski I R. IV. Art. 13 (14), Statut Litewski II i III R. VIII. Art. 7. – T. X. cz. 1 Art. 167*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania pierwszego Statutu Litewskiego*, pod red. S. EHRENKREUTZA, Wilno 1935, s. 107-121; K. KORANYI, *O niektórych postanowieniach karnych Statutu litewskiego z r. 1529*, [w:] *Księga pamiątkowa*, cit., s. 123-157; R. TAUBENSCHLAG, *Pozew w I i II statucie litewskim*, [w:] *Księga pamiątkowa*, cit., s. 327-328.

²⁴ S. KUTRZEBA, *Il diritto romano in Polonia fino alla fine del secolo decimottavo*, [w:] *Le relazioni fra l'Italia e la Polonia dall'età romana ai tempi nostri*, Rzym 1936, s. 73 i n.

²⁵ I. ŁAPPO, *Litowskij Statut 1588 goda*, I 1, s. 93 i n., 96 i n., 101 i n.; I 2, s. 78.

trafnie oceniał Ehrenkreutz, gdy pisał: „Ten zwrot w stanowisku historyków prawa, który już nie tylko stwierdza oddziaływanie prawa rzymskiego na statuty litewskie, ale widzi w nich pośrednika w szeregach tego prawa, mógłby robić wrażenie, że wpływ prawa rzymskiego na statuty litewskie został całkowicie zbadany. Tak jednak nie jest”²⁶. W kilkadziesiąt lat później Juliusz Bardach, który wniósł szczególny wkład w badania nad ustrojem i prawem litewskim²⁷, oceniał, że dociekania nad problematyką recepcji w prawie statutowym zostały zaledwie podjęte, a dotychczasowe, nieliczne prace poświęcone temu zagadnieniu mogą stanowić najwyżej pewien punkt wyjścia do głębszych i bardzo pożądanych studiów w tym kierunku²⁸. Badacz ten przyczynił się znacznie do poszerzenia wspomnianej bazy. Przedmiotem prac Bardacha była bowiem nie tylko historia Statutów litewskich ukazywana na szerokim tle epoki Odrodzenia czy też problematyka wpływu tych kodyfikacji na systemy państw ościennych²⁹, ale również wiele kwestii szczegółowych, kluczowych dla studiów nad romanizacją prawa statutowego. Wśród nich doniosłe znaczenie miało zwłaszcza ustalenie rzeczywistego stosunku łacińskiego tekstu II Statutu do jego wersji ruskiej³⁰,

---

²⁶ S. EHRENKREUTZ, *Zagadnienie wpływu*, cit., s. 194 i n.

²⁷ J. BARDACH, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII wieku*, Białystok-Warszawa 1970.

²⁸ J. BARDACH, *Statuty litewskie w ich kręgu prawno-kulturowym*, cit., s. 27 i n., 33 i n.

²⁹ J. BARDACH, *Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego – pomniki prawa doby Odrodzenia*, «Kwartalnik Historyczny» 81.4 (1974), s. 750-780; TENŻE, *Litowskije statuty – pamjatniki prawa perioda Wozroźdzenija*, [w:] *Kulturyje swjazi narodow Wostocznoj Jewropy w XVI w.*, pod red. B. A. RYBAKOWA, Moskwa 1976, s. 71 i n.; TENŻE, *Statuty litewskie jako wyraz kultury prawnej epoki i ich oddziaływanie na kraje sąsiednie*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny, VI: Między Wschodem a Zachodem*, Warszawa 1989, s. 305-338.

³⁰ J. BARDACH, *Geneza romanizacji II Statutu litewskiego*, [w:] *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla*, pod red. J. MALCA i W. URUSZCZAKA, Kraków 1995, s. 191-206; TENŻE, *La Romanité dans les codifications lituaniennes à l'époque de la Renaissance*, [w:] *Le droit romain et le monde contemporain. Mélanges à la mémoire de Henryk Kupiszew-*

a także skorygowanie i uzupełnienie pracy Taubenschlaga o wpływach romanistycznych w kodyfikacji z 1566 roku³¹.

Bardach słusznie podnosi, że o ile stan wiedzy o romanizacji Statutów I i II uznać należy za wysoce niezadowalający, to zupełnie nic nie wiadomo o natężeniu wpływów romanistycznych w III Statucie. Nie wyjaśniono, na ile III Statut kontynuował proces recepcji „uczonego prawa”. Nie wykazano także, jakim przekształceniom podlegały pierwiastki romanistyczne zawarte w poszczególnych Statutach³².

Tymczasem wydaje się, że dotychczasowy stan wiedzy o romanizacji Statutów litewskich uzupełnić można o niejedno nowe spostrzeżenie. Do takiej supozycji skłania choćby gruntowniejsza analiza przepisów III Statutu, odnoszących się do opieki nad małoletnim czy dziedziczenia testamentowego. W ramach tego pierwszego zagadnienia na wnikliwe badania pod kątem identyfikacji elementów romanistycznych zasługują takie problemy szczegółowe jak: charakter opieki nad małoletnimi, źródła opieki, wykluczenie od opieki, wymogi stawiane przez prawo opiekunom, obowiązek sporządzenia inwentarza dóbr podlegających opiece, sposób sprawowania opieki, wygaśnięcie opieki, a także ciężący na tutorze obowiązek rozliczeń ze sprawowania opieki. W związku z dziedziczeniem testamentowym godne rozpatrzenia są następujące kwestie: zdolność do sporządzania testamentu, możliwość zmiany testamen-

---

ski, Warszawa 1996, s. 69-81; TENŻE, *Wpływ prawa rzymskiego na Statuty litewskie oraz ich oddziaływanie na kraje sąsiednie*, «Lithuania» 8.1-2 (1997), s. 12-25.

³¹ J. BARDACH, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, «Łacina w Polsce. Zeszyty Naukowe» 7-9 (1999), s. 9-165; por. też osobne wydanie *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa 1999, ss. 160. Odrębnym polem zainteresowań Bardacha, również istotnym z punktu widzenia roztrząsanych tu materii, jest zjawisko recepcji w dziejach prawa; por. J. BARDACH, *La réception dans l'histoire de l'Etat et du droit*, [w:] *Le droit romain et sa réception en Europe*, pod red. H. KUPISZEWSKIEGO i W. WOŁODKIEWICZA, Warszawa 1978, s. 27-69; TENŻE, *Recepcja w historii państwa i prawa*, [w:] *Themis a Clio czyli prawo a historia*, Warszawa 2001, s. 35-97.

³² J. BARDACH, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, «Łacina w Polsce. Zeszyty Naukowe» 7-9 (1999), s. 30 i n., 40 i n., 58 i n.

tu, testamenty sporządzane na wojnie, świadkowie czynności sporządzania testamentów, wydziedziczenia, a wreszcie dziedziczenie niewolników. Wydaje się, że dokładniejsza analiza porównawcza unormowań rzymskich i litewskich w zarysowanym powyżej zakresie daje szanse posunięcia badań naprzód i częściowego choćby wyjaśnienia skali recepcji, sposobu wykorzystania i funkcji pierwiastków romanistycznych w III Statucie litewskim. Co więcej, wobec wielu podobieństw w sposobie uregulowania wspomnianych kwestii we wszystkich trzech Statutach, zupełnie realnie otwiera się możliwość identyfikacji elementów romanistycznych na większą niż dotąd sądzono skalę już w I Statucie litewskim, a także sposobność uchwycenia dynamiki ich przemian w poszczególnych kodyfikacjach litewskich.

Problem recepcji pierwiastków romanistycznych w Statutach litewskich stanowi z pewnością nadal duże i pilne wyzwanie dla nauki. Bez należytego wyświetlenia tej kwestii nie sposób wręcz wyjaśnić roli prawa rzymskiego w dawnej Rzeczypospolitej. Nie można bowiem z jednej strony poprzestawać na skądinąd ważnej, ale częściowej wiedzy o stopniu romanizacji projektów kodyfikacyjnych, które nigdy nie weszły w życie (np. Korektury Praw, Zbioru praw sądowych Andrzeja Zamoyskiego, Kodeksu Stanisława Augusta Poniatowskiego), a z drugiej strony pomijać podstawowe zagadnienie związane ze stopniem zromanizowania jednych z bardzo nielicznych w ogóle, a w tym przypadku także niezwykle długo obowiązujących kodyfikacji przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Wydaje się również, że błędem jest koncentrowanie wysiłku badawczego przede wszystkim na praktycznie nieskodyfikowanym prawie koronnym, przy równoczesnym zaniedbywaniu pod tym względem bardzo dobrze skodyfikowanego prawa litewskiego, które zresztą częściowo obowiązywało w Koronie bezpośrednio w postaci Statutu wołyńskiego lub też miało w Polsce znaczenie systemu stosowanego subsydiarnie (III Statut litewski).

W myśl bardzo trafnego ujęcia Janusza Sondla, że pełną odpowiedź na pytanie co do roli prawa rzymskiego w dawnej Rzeczypospolitej dać może tylko przebadanie całokształtu przejawów jej ży-

cia prawnego³³, należy podkreślić, że w badaniach tych nie może zabraknąć elementu statutowego prawa litewskiego.

SOME REMARKS ON THE STUDY OF THE ROMANIZATION
OF LITHUANIAN STATUTES

Summary

The article is dedicated to the issues connected with the reception of Roman Law in the Lithuanian statutes of 1529, 1566, and 1588. After an analysis of the existing scholarly accomplishments in the field, one cannot but conclude that the study of the influence of the Roman Law on Lithuanian codifications has hardly been started yet. Despite the fairly long tradition of research in this field, so far only selected elements of the first and second statutes have been analyzed in order to identify Roman constituents. The research carried out in 1930s by Raphael Taubenschlag, Franciszek Bossowski, and Karol Koranyi demonstrated which Roman Law noticeably influenced the statutory regulations pertaining to family law, law of property, law of succession, criminal and procedural law. Their observations partly confirmed the findings previously made in the nineteenth century by Aleksander Mickiewicz, Franciszek Morze, and Ignacy Daniłowicz. At the same time, nothing is still known about the scope of Romanization in the third Lithuanian statute or about the transformations which Roman elements underwent in each of the statutes. Without further study of the subject, one cannot assess the role of Roman law in the Commonwealth (Rzeczpospolita).

It seems that the most fertile ground for identification of Roman elements in the third Lithuanian statute is tutorship and succession law, especially testamentary succession. Some interesting and original observations could be made on the basis of a more thorough comparative analysis of the pertinent Roman and Lithuanian regulations.

---

³³ J. SONDEL, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Warszawa-Kraków 1978, s. 23 i n.